

พระนอน วัดสามพระยาวรวิหาร: คติการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์

นางสาวนภาพร ลิขิตเรื่องศิลป์*

วัดสามพระยาวรวิหาร หันหน้าไปทางทิศเหนือสู่ถนนซอยสามเสน ๕ (แต่เดิมเคยเป็นคลองที่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรของผู้คนในย่านนี้ ก่อนถมเป็นถนนซอยดังที่เห็นปัจจุบัน) ตั้งอยู่ที่แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เดิมเป็นวัดราษฎร์ สร้างมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ชื่อว่า วัดบางขุนพรหม

ขุนพรหม (สารท) เคยเป็นนายช่างควบคุมการก่อสร้างมณฑปพระพุทธรูปจังหวัดสระบุรีตามพระบรมราชโองการในรัชกาลที่ ๑ และได้เสียชีวิตลงด้วยไข้ป่า หลังจากนั้นประมาณ ๒ ปี หลวงวิสุทธิโยธามาตย์ (ตรุษ) ขุนนางเชื้อสายมอญผู้เป็นที่ พร้อมกับญาติจึงพร้อมใจกันยกที่ดินและบ้านเรือนของขุนพรหมบริเวณเหนือปากคลองบางลำพู อุทิศถวายให้สร้างเป็นวัดเพื่อเป็นผลบุญและอนุสรณ์แก่ขุนพรหม แล้วตั้งชื่อว่า วัดบางขุนพรหม ในบริเวณที่แต่เดิมเรียกว่า บ้านลาน เพราะตระกูลนี้ผูกขาดการค้าใบลานมาแต่อดีต บริเวณนี้จึงได้ถูกเปลี่ยนมาเรียกเป็น บางขุนพรหม ในเวลาต่อมา^๑

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ หลานชายทั้งสามของหลวงวิสุทธิโยธามาตย์ และขุนพรหม ได้แก่ พระยาราชสุภาวดี (ขุนทอง) พระยาราชนิกุล (ทองคำ) และพระยาเทพวรชุน (ทองหล่อ) เห็นพ้องต้องกันว่า วัดบางขุนพรหมซึ่งมีขนาดใหญ่ อาณาบริเวณกว้างขวางได้ชำรุดทรุดโทรมลงมาก จึงพร้อมใจกันปฏิสังขรณ์วัดจนสำเร็จแล้วทูลเกล้าฯ ถวายวัดนี้แด่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นบัญชีเป็นพระอารามหลวง พระราชทานนามใหม่ให้สมกับกุศลเจตนา และเป็นอนุสรณ์แด่พระยาทั้งสามว่า วัดสามพระยาวรวิหาร เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๒^๒

ภาพที่ ๑ อุโบสถ รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีน

ที่มา: <http://www.resource.lib.su.ac.th>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓

* ภัณฑารักษ์ชำนาญการพิเศษ ส่วนจัดแสดง ๒ กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ

^๑ สืบค้นเมื่อ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๓, <https://mgronline.com/travel/detail/๙๕๕๐๐๐๐๑๐๖๖๔>

^๒ สืบค้นเมื่อ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๓, http://banglamphulife.blogspot.com/๒๐๑๘/๐๗/blog-post_๑๖.html

สิ่งสำคัญภายในบริเวณวัดสามพระยาวรวิหาร

อุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หันหน้าสู่ถนนทางทิศเหนือ หลังคาลดหลั่นกัน ๒ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องลอนเคลือบสีแบบจีน กรอบหน้าบันฝังกระเบื้องเคลือบเป็นลวดลาย กลางหน้าบันเป็นรูปแจกันดอกไม้ พานผลไม้ คอสองของหลังคาเขียนภาพจิตรกรรมแบบจีน ตอนบนประดับลายปูนปั้นติดด้วยกระเบื้องเคลือบเชิงชายลาดหลังคาติดด้วยเบญจรงค์สลักกับถ้วยลายคราม เป็นแบบศิลปะนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป พระประธานปางมารวิชัย พระพักตร์ค่อนข้างรี ขมวดพระเกศาเป็นปมแหลม มีพระเกตุและพระรัศมี ประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ ผู้คนนิยมมากราบไหว้เพื่อความเป็นมงคล ด้านเมตตามหานิยมและความรัก ด้านข้างทั้งสองชนาบด้วยพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร มีฉัตร ๕ ชั้น

วิหาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หันหน้าสู่ถนนทางทิศเหนือ หลังคาลดหลั่นกัน ๒ ชั้น มุงด้วยกระเบื้อง หน้าบันทรงจันทน์ลายปูนปั้นเป็นรูปเถาไม้และนก ประดับด้วยงานกระเบื้อง คอสองทำเป็นรูปฐานบัวหงาย ส่วนที่เป็นท้องไม้และเชิงชายลาดหลังคาติดด้วยเบญจรงค์ และถ้วยลายครามสลักเรียงกันไป ภายในเพดาน ๕ ช่อง เขียนลายดาวสีทองบนพื้นชาด ชื่อเขียนลายทอง บานประตูหน้าต่างทาสีชาด พื้นปูกระเบื้องลายบนชั้นเบญจฐานสิงห์เขียนสีลายจีน ประดิษฐานพระประธาน ผั่งด้านหลังพระประธานก่อเป็นฐานตั้งพระพุทธรูปยืนทรงจีวรแพรลาย มีฉัตร ๕ ชั้นอยู่เหนือพระเศียร

เจดีย์ ลักษณะก่ออิฐถือปูน ประกอบด้วย เจดีย์ใหญ่ทรงลังกา จำนวน ๒ องค์ ตั้งอยู่ที่ลานพระอุโบสถ เจดีย์ขนาดย่อมลงมา ทรงเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองภายในกำแพงเขตพุทธาวาส และภายนอกกำแพงด้านขวาของพระวิหาร จำนวน ๒๕ องค์ และพระปราสาท จำนวน ๕ องค์ ลักษณะทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ยี่สิบ อยู่บริเวณรอบพระวิหาร รวมทั้งหอรบซัง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ๒ ชั้น หลังคาทรงจัตุรมุข มีเครื่องยอดอยู่ด้านบน และมีบันไดขึ้นลง ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของพระอุโบสถ

วิหารพระนั่ง และวิหารพระนอน อาคารปูน ๒ หลัง ภายในอาณาเขตเดียวกัน วิหารพระนั่ง หันหน้าสู่ทิศใต้ ประดิษฐานหลวงพ่อนั่ง พระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ อยู่ในพระอิริยาบถประทับนั่งบนก้อนศิลา พระบาททั้งสองวางอยู่บนดอกบัว แต่ไม่พบส่วนประกอบที่ควรจะมีของพระพุทธรูปปางนี้ คือ สัตว์ทั้ง ๒ ชนิด ได้แก่ ช้างหมอบถวายน้ำ และลิงถวายรวงผึ้ง อีกทั้งไม่ได้แสดงปางด้วยการวางพระหัตถ์ไว้บนพระชานุ พระหัตถ์ขวาหงายขึ้นเพื่อรับของถวาย แต่มีลักษณะพิเศษ คือ พระหัตถ์ทั้งสองประคองบาตรวางอยู่บนพระเพลา คนส่วนใหญ่จึงเรียกหลวงพ่อนั่งว่า พระนั่งอุ้มบาตร และภายในวิหารพระนอน ซึ่งหันหน้าสู่ทิศเหนือ ตั้งหันหลังให้กับวิหารพระนั่ง ประดิษฐานหลวงพ่อนอน พระพุทธรูปปางไสยาสน์^๓

ชาวบ้านเชื่อกันว่า บารมีและอภินิหารของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ๒ องค์ คือ หลวงพ่อนั่ง และหลวงพ่อนอน ช่วยทำให้พื้นที่บริเวณนั้นรอดพ้นจากระเบิดในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ เกิดกบฏแมนฮัตตัน กองทัพอากาศ สั่งทิ้งระเบิดเรือรบหลวงศรีอยุธยาที่ลอยลำอยู่หน้าวัด แต่พลาดเป้าเลยมาตกรอบบริเวณใกล้เคียงวัด ซึ่งไม่ระเบิดเลยสักลูกเดียว

^๓ หม่อมลูกทุ่ง, “ไหว้พระนั่ง กราบพระนอน ขอพรที่วัดสามพระยา,” ๒๔ มกราคม ๒๕๕๕, ภายใต้ “คอลัมน์ ลุยกรุง & รอบกรุง,” MGRonline, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓, <https://mgronline.com/travel/detail/๙๕๕๐๐๐๐๑๐๖๖๔>.

พระนอน วัดสามพระยาวารวิหาร: พระพุทธรูปปางไสยาสน์

หากพิจารณาพระพุทธรูปลักษณะของพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ประดิษฐานในวิหารพระนอน วัดสามพระยาวารวิหารจะพบว่า มีพุทธลักษณะคล้ายกับการสร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ที่ส่วนใหญ่หมายถึง พุทธประวัติตอนปรินิพพาน หรือพระอิริยาบถไสยาสน์ที่แสดงถึงการสำราญอิริยาบถของพระพุทธองค์ ที่นิยมสร้างกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และอยุธยา อีกทั้ง พุทธลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทั้งรูปแบบยุคสมัยในการสร้าง รูปแบบศิลปะ และบริบทของพื้นที่ที่บริเวณวิหาร มีการสร้างเจดีย์ประธานและเจดีย์บริวารใหญ่น้อยประกอบไว้ด้วย แต่ด้วยคติได้จึงมีการเรียกพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ว่า เป็นพระพุทธรูปปางปราบอสุรินทราหู ซึ่งถือได้ว่าเป็นคติการสร้างพระพุทธรูป ด้วยคติความเชื่อใหม่ที่เกิดขึ้นใหม่ สมัย พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ดังนั้น การพิจารณาพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงต้องพิจารณาย้อนไปถึงคติการสร้างพระพุทธรูปพร้อมด้วยบริบทต่าง ๆ ประกอบกัน เพื่อให้สามารถอธิบายได้ว่าเป็นพระพุทธรูปปางใด

ภาพที่ ๒ พระพุทธรูปปางไสยาสน์ ภายในวิหารพระนอน วัดสามพระยาวารวิหาร
ที่มา: โถงทางเดินชั้น ๑ พิพิธบางลำพู (นิทรรศการบางลำพูปริทัศน์: มองบางลำพูผ่านภาพวันวาน)

คติการสร้างพระพุทธรูป

สมัยพุทธกาลมีเพียงการแทนพระพุทธรองค์ด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ดังภาพสลักบนซุ้มประตูสถูปสาญจี เช่น ภาพบัลลังก์เปล้าใต้ต้นโพธิ์ แทนเหตุการณ์การตรัสรู้ของพระพุทธรองค์ กระทั่งระหว่างพุทธศักราช ๕๐๐ - ๕๕๐ จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลิnth หรือเมนันเดอร์ที่ ๑ ชาวกรีกที่มาครอบครองแคว้นคันธาระ โดยถ่ายแบบอย่างเทวรูปที่ชาวกรีกนับถือกันมาสร้าง พระพักตร์จึงมีลักษณะคล้ายชาวกรีก เรียกรูปแบบของพระพุทธรูปนี้ว่า แบบคันธารราช ความนิยมการสร้างพระพุทธรูปได้เริ่มขึ้นและมีพัฒนาการสืบมาหลายยุคสมัยต่อมาในภายหลัง จากการสร้างพระพุทธรูปเพียง ๔ อริยาบถหลัก ได้แก่ นั่ง ยืน เดิน นอน แทนการบอกเล่าเหตุการณ์พุทธประวัติในช่วงต่าง ๆ และได้พัฒนาไปสร้างพระพุทธรูปปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ในแคว้นपालะ คือ ยืน จกรม นั่งขัดสมาธิ และบรรทมสี่ไสยาสน์ จนกระทั่งมีวิวัฒนาการเรื่อยมาในแต่ละยุคสมัยเป็นพระพุทธรูปแบบใหม่ ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น^๔

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๒ ยังไม่นิยมการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ เนื่องจากเป็นช่วงการสร้างบ้านเมือง มีเพียงการสร้างพระราชนิเวศน์และวัดวาอาราม ส่วนพระพุทธรูปได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปชะลอมาจากราชธานีเก่า โดยเฉพาะจากกรุงสุโขทัย และพระราชทานไปตามวัดต่าง ๆ พระพุทธรูปที่มีการสร้างขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ยังสืบทอดลักษณะสำคัญมาจากสมัยอยุธยา คือ พระพักตร์สี่เหลี่ยมเคร่งขรึม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว ชายสังฆาฏิ เป็นแผ่นใหญ่ พระพุทธรูปแบบใหม่เกิดคตินิยมในการสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ พุทธลักษณะเดียวกันกับหลวงพ่อนอน ประดิษฐานในวิหารพระนอน วัดสามพระยา คือ มีพระพักตร์คล้ายกับหุ่นละคร ดูอ่อนเยาว์ พระโอษฐ์แสดงการแย้มสรวล^๕

กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ เกิดคตินิยมสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนจริงมากขึ้น โดยพระพุทธรูปไม่มีพระเกตุมาลา และการครองจีวรมีริ้วแบบสมจริง แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ย้อนกลับไปสร้างพระพุทธรูปแบบมีพระเกตุมาลาตามเดิม จนเข้าสู่ยุคสมัยแห่งงานศิลปกรรมร่วมสมัย จึงได้นำรูปแบบพระพุทธรูปที่เคยมีมาสร้างใหม่ หรือปรับเปลี่ยนบางอย่างที่เป็นความนิยมสมัยใหม่เพิ่มเข้าไป รูปแบบที่มีการนำกลับมาสร้างเป็นอย่างมาก ได้แก่ พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เช่น พระพุทธรูปลีลา พระประธานที่พุทธมณฑล เป็นต้น

คติแรกสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ในประเทศไทย

การสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ในดินแดนไทยแต่เดิมมีคติการสร้างพระพุทธรูปที่แสดงความหมายตามปาง หรืออริยาบถ ตามความหมายใดความหมายหนึ่ง ส่วนใหญ่หมายถึง พุทธประวัติตอนปรินิพพาน และอริยาบถไสยาสน์ที่แสดงถึงการสำราญอริยาบถของพระพุทธรองค์นั้น จำต้องอาศัยบริบทอื่นประกอบ ตลอดจนถึงพื้นที่การสร้าง เช่น พระพุทธรูปไสยาสน์ปางปรินิพพาน ศิลปะทวารวดีมักสร้างในถ้ำบนเพิงผา เพื่อให้สอดคล้องกับมหาปรินิพพานสูตรที่พระพุทธรองค์ทรงปรินิพพานในป่า ส่วนพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ที่มักสร้างเป็นพระสี่อริยาบถ ศิลปะสุโขทัย น่าจะหมายถึงพุทธรองค์ทรงสำราญอริยาบถไสยาสน์ ในขณะที่ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ตามคติพระอรธกถาแห่งกสิสูตร ซึ่งถือเป็นการปรับเปลี่ยนแนวความคิดที่สำคัญที่มาจากคติชั้นอรธกถาจากลังกาวงศ์

^๔ ชัชวาล อัจฉาภกุล, คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย, ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า ๓ - ๕.

^๕ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่าง สมัยพระนั่งเกล้าฯ, กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๑, หน้า ๒๑๕ - ๒๓๓.

คติการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ไว้บนภูเขาสูงเป็นที่พบแพร่หลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย พบหลักฐานที่เก่าที่สุดสมัยทวารวดี เช่น ที่ภูโป อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ สันนิษฐานว่าการสร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์บนภูเขานี้แสดงถึง ปางปรินิพพาน และความนิยมในการสร้างบนที่สูงอาจจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องนิพพานที่เป็นสิ่งสูงสุดที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องไตรภูมิโลกัสนฐาน บางองค์มีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษามอญ เป็นหลักฐานที่กำหนดอายุได้ว่า น่าจะมีอายุตั้งแต่หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา^๖ อีกนัยหนึ่ง พระพุทธรูปไสยาสน์อาจแทนความหมายของ กุสินารา (กาสยาภาเซีย) สังเวชนียสถานอันเป็นรูปแบบศิลปะที่ใช้แทนความหมายของการปรินิพพาน หรืออาจหมายถึงคำสอนที่ว่า ทุกสิ่งล้วนไม่มีตัวตน^๗

ภาพที่ ๓ พระนอนแบบสลักบนหน้าผาหินทราย พุทธสถานภูโป จังหวัดกาฬสินธุ์

ที่มา: oknation.nationtv.tv/blog/voranai/gallery/๕๒๑๖๘, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓

อย่างไรก็ตาม การสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ในวิหาร สมัยอยุธยาตอนปลาย ถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ปางปรินิพพาน ตรวจสอบได้จากทิศเบื้องพระเศียร ที่มักสร้างให้พระเศียรไปทางทิศใต้ตามมหาปรินิพพานสูตร บางกรณีเช่น พระพุทธไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้หันพระเศียรไปทางทิศตะวันตก ซึ่งอาจหมายถึงปางปรินิพพาน ด้วยทิศตะวันตกเป็นทิศแห่งความตายตามคติดั้งเดิม^๘ รวมถึงบริบทของพื้นที่ที่บริเวณวิหารพระพุทธไสยาสน์มีการสร้างเจดีย์บริวารล้อมรอบ เจดีย์เหล่านี้อาจแสดงถึงอดีตพระพุทธเจ้า ซึ่งพบมากในสมัยรัชกาลที่ ๓ บางครั้งมีจำนวน ๒๘ องค์

^๖ ศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙๘ - ๑๙๙.

^๗ ศุภศรุต, “พระนอนไสยาสน์ศิลปะแบบวัฒนธรรมทวารวดี ที่พบในประเทศไทย,” ๒๖ มกราคม ๒๕๕๖, ภายใต้ออนไลน์, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓, <http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/gallery/๕๒๑๖๘>.

^๘ เพ็ญสุภา สุขคตะ, จุดเริ่มต้นตำนาน-ความเชื่อของพระนอน, มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ ๑๖ - ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒, ภายใต้ออนไลน์, ปรินิพพาน, <https://www.matichonweekly.com/column/article>, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓.

เท่ากับจำนวนอดีตพระพุทธเจ้า^๙ (ในพุทธวงศ์ หมวดพุทธปภินณกัณท์ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าไว้ ๒๘ พระองค์ โดยเป็นพระพุทธเจ้าก่อนพุทธวงศ์ ๓ พระองค์ และในพุทธวงศ์ ๒๕ พระองค์ รวมเป็น ๒๘ พระองค์, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓, <https://th.wikipedia.org/wiki/รายชื่อพระนามพระพุทธเจ้า>)

คติการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ที่ปรับเปลี่ยนไป

การสถาปนาพระพุทธรูปไสยาสน์ ประดิษฐานในวิหารพระนอน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ ปรากฏในจดหมายเหตุ ร.๓ ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญที่แสดงถึงพระราชดำริของพระองค์ สรุปความได้ถึงวัตถุประสงค์หลักที่ทรงสถาปนา คือ ต้องการให้มีพระพุทธรูปปฏิมากรใหญ่ที่ยังมีได้ในพระมหานครนี้ เพื่อเป็นที่สักการบูชาแก่ทนายดา มนุษย์ สรรพสัตว์ทั้งปวงในสากลโลกธาตุ และเพื่อเป็นมหากุศลเจริญพระเกียรติยศของพระองค์ให้ปรากฏไปตราบเท่ากาลปาวสาน จากแนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นพระราชศรัทธาปณิธานในการสถาปนาพระพุทธรูปอย่างแท้จริงโดยไม่ต้องอธิบาย เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงแนวพระราชดำริในการสร้างงานศิลปกรรมกับแนวการออกแบบงานช่าง และคติการสร้างที่มีการบันทึกไว้ และเป็นการบรรยายถึงพระราชดำริอย่างละเอียดซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยในงานช่างไทย พระพุทธรูปไสยาสน์มีพุทธลักษณะแบบเดียวกับพระพุทธรูปประทับนั่งที่สถาปนาขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่เรียกว่ามีพระพักตร์อย่างหุ่น หรือ ดูเยาว์วัย^{๑๐}

พระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่โดยมาก หมายถึง ปางปรินิพพานเป็นหลัก นับตั้งแต่ช่วงปลายสมัยอยุธยาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการแสดงถึงพระพุทธรูปไสยาสน์แทนพระพุทธเจ้าที่แสดงพระสรีระเท่าพระองค์จริงในปางปรินิพพาน ครั้นสืบมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ - ๕ พระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ ที่สร้างโดยสมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (โต พรหมรังสี) ถือได้ว่ามีคติการสร้างที่แฝงแนวความคิดที่สร้างใหญ่โตสมกับชื่อผู้สร้าง แต่ยังสัมพันธ์กับคติเดิม คือ พระพุทธรูปไสยาสน์ ที่แสดงถึงพระพุทธเจ้าปางปรินิพพาน และเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในเรื่องของรูปแบบศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ มาเป็นงานช่างแบบพื้นบ้านที่เริ่มไม่มีเค้าของรูปแบบงานศิลปกรรมที่ชัดเจน

ในปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ ได้ปรับเปลี่ยนคติการสร้างไปจากเดิม ด้วยการนำคติปางโปรดอสุรินทรามาเป็นแรงบันดาลใจการสร้าง คิดค้นโดยพระธรรมโกศาจารย์ อนุจาโรเถระ ในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๕ อ้างถึงการเนรมิตพระวรกายของพุทธองค์ให้มีขนาดใหญ่ในอิริยาบถไสยาสน์เพื่อโปรดอสุรินทรานู ถือได้ว่าเป็นคติการสร้างอย่างใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการสร้างพุทธรูปปฏิมาไสยาสน์ขนาดใหญ่ และไม่มี ความหมายเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าปางปรินิพพานแต่อย่างใด^{๑๑}

คติเรื่อง อสุรินทรานู มาจาก โสณคัณทสูตร (พระไตรปิฎก อรรถกถา เล่มที่ ๙ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ว่าด้วยคุณของโสณทัณฑพราหมณ์) เล่าว่า พระราหูเคยคิดเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแต่ดำริในใจว่าตนเองนั้นร่างกายใหญ่โต สามารถกลืนกินพระอาทิตย์และพระจันทร์ได้ ไม่อาจเข้าไปกราบพระพุทธองค์ผู้เป็นมนุษย์ธรรมดาได้ พระพุทธองค์ทรงล่วงรู้ถึงความคิดของพระราหู จึงทรงเนรมิตร่างกายให้ใหญ่กว่าขุนเขา

^๙ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, เอกสารคำสอนรายวิชา ๓๑๗ ๔๐๖ ศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๕ บัณฑิตวิทยาลัย ๒๕๕๕, หน้า ๑๗๔.

^{๑๐} ศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔๘.

^{๑๑} อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์, พุทธปฏิมาไสยาสน์ขนาดใหญ่ในดินแดนไทย: คติการสร้างที่ปรับเปลี่ยนและความสัมพันธ์กับขนาดการสร้าง, Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๘, หน้า ๑๕๖๓ - ๑๕๖๔.

ทรงสี่ไสยาสน์ พระเศียรหนุนภูเขาต่างพระเขนย อสุรินทราหูต้องแขนงคอดั่งป่าเพื่อชมพุทธลักษณะจนหมด
ทิวลิมาณะ พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์พาอสุรินทราหูขึ้นไปแดนพรหมโลก บรรดาพรหมทั้งหลายที่พากัน
มาเข้าเฝ้า ล้วนมีร่างกายเล็กกว่าพระพุทธองค์ อสุรินทราหูจึงบังเกิดความหวาดกลัวต้องหลบอยู่เบื้องหลัง
พระบรมศาสดา นับตั้งแต่นั้นมาจึงเลิกจองหอง ละความหลงทะนงในตนเอง อีกทั้งเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา
จึงเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ขอเข้าถึงซึ่งพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต

เหตุการณ์จาก โสณคัมภสูตร ข้างต้นเป็นการอธิบายพระไตรปิฎกภายหลังจากพระพุทธเจ้า
เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เพื่อยอพระเกียรติองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหนือพระราหู ผู้มีร่างกาย
ใหญ่โตตามความเชื่อของพราหมณ์ ในทางโหราศาสตร์แต่โบราณจึงถือว่าพระรูปปางสี่ไสยาสน์นั้นเป็นปาง
ปราบอสุรินทราหู ผู้ที่มีราหูเข้าแทรกในดวงชะตา ควรได้สร้างหรือบูชาพระพุทธรูปปางนี้ ดังนั้น จึงเป็นมูลเหตุให้
ปัจจุบันมีการเรียก พระพุทธรูปปางไสยาสน์ว่าพระพุทธรูปปางปราบอสุรินทราหู ดังเช่น พระพุทธรูปไสยาสน์
ขนาดใหญ่ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เนื่องด้วย เป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หันพระพักตร์สู่ทิศ
ตะวันออก พระเศียรสู่ทิศใต้อันเป็นทิศหัวนอน พระบาทสู่ทิศเหนือเป็นปลายเท้า ตามตำราสี่ไสยา^{๑๒} ตรงกับ
เหตุการณ์ในพระไตรปิฎกตอนปราบอสุรินทราหูดังกล่าวแล้วนั่นเอง

พระนอน วัดสามพระยาวรวิหาร: คติการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์

สรุปได้ว่า “หลวงพ่อนอน” ประดิษฐานที่วิหารพระนอน วัดสามพระยาวรวิหาร เป็น
พระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือที่เรียกกันว่าพระพุทธรูปปางโปรดอสุรินทราหู คือ พระพุทธรูปในพระอิริยาบ
นอนตะแคงขวา พระบาททั้งสองซ้อนทับเสมอกัน พระหัตถ์ซ้ายวางทาบไปตามพระวรกาย พระหัตถ์ขวาตั้งขึ้น
รับพระเศียรและมีพระเขนย (หมอน) รองรับ พระเนตรเหลือบตมามองมาข้างหน้า และแย้มพระโอษฐ์^{๑๓}
มีพุทธลักษณะเช่นเดียวกัน และเป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ พร้อมกับพระนั่ง
ปางปาลีไลยก์ มีพุทธลักษณะและพุทธศิลป์แบบเดียวกับพระพุทธรูปไสยาสน์และพระพุทธรูปประทับนั่ง
ที่สถาปนาขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ดังที่ปรากฏบันทึกในจดหมายเหตุ ร.๓

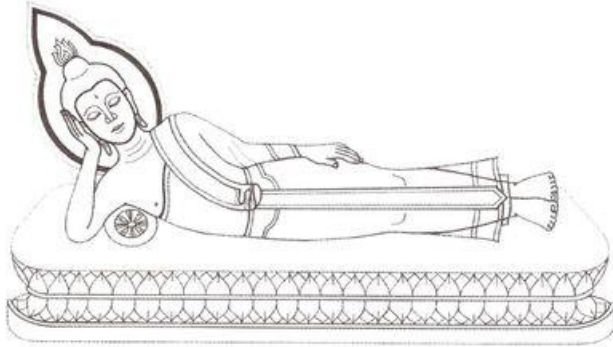
ถึงแม้ว่าจะมีการสร้างเจดีย์ประกอปกกันบริเวณวัดเท่ากับจำนวนอดีตพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับ
วัดพระเชตุพนฯ ก็ตาม ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ปางปรินิพพาน เนื่องจากช่างตั้งใจสร้าง
ให้วิหารพระนอนหันหน้าสู่ทิศเหนือ หันเบื้องพระเศียรสู่ทิศตะวันออก ไม่ให้ตรงกับทิศแห่งความตายตามคติ
แต่โบราณ โดยสร้างให้วิหารพระนั่งตั้งอยู่ด้านหลัง หันหน้าสู่ทิศใต้แทน จึงน่าจะหมายถึงพระพุทธองค์สำราญ
พระอิริยาบถไสยาสน์ในขณะดำรงพระชนม์ชีพ

ปัจจุบัน มีการผนวกรวมคติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปปางประจำวันเกิด ตามตำราโหราศาสตร์
ที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงประทับสี่ไสยาสน์ เสด็จดับขันธปรินิพพานในวันอังคาร จึงได้ถือเอาพระพุทธรูป
ไสยาสน์ เป็นพระประจำวันคนที่เกิดวันอังคาร และกล่าวถึงปางโปรดอสุรินทราหูว่าเป็นตัวแทนของการขจัดความมืดมัว
ลุ่มหลง ที่เป็นลักษณะของราหู บริเวณหน้าวิหารพระนั่งและพระนอนในอดีต จึงมีเครื่องสักการบูชาให้ผู้มีจิตศรัทธา
นำไปถวายเป็นรูปสี่ชมพู สีประจำวันอังคาร และสีดำ สีบูชาพระราหู สำหรับวันพุธกลางคืน ตามคติการบูชา

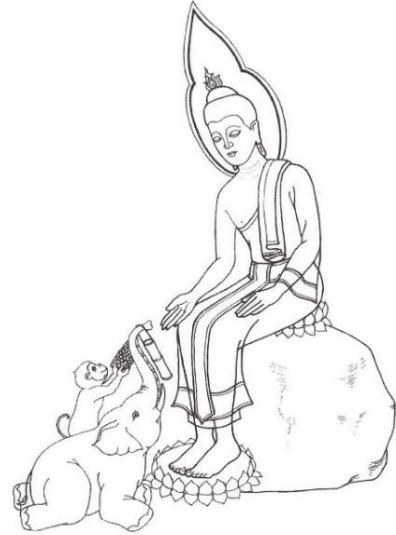
^{๑๒} อาจารย์ราม วัชรประดิษฐ์ (แฟนพันธุ์แท้พระเครื่อง), “พระพุทธไสยาสน์ สิริมงคลของผู้เกิดวันอังคาร,” สืบค้นเมื่อ
๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓, http://www.arjanram.com/relic_detail.php?g=๑&id=๑๘๕.

^{๑๓} ผู้จัดการออนไลน์, “พระนอนศักดิ์สิทธิ์ วัดสามพระยา กรุงเทพฯ,” <https://pra.kachon.com/pra>, สืบค้นเมื่อ
๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓.

พระประจำวันเกิด หลวงพ่อนั่ง พระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ พระประจำวันคนเกิดวันพุธกลางคืน จึงเชื่อกันว่า หากได้กราบไหว้ขอพรหลวงพ่อนั่งและหลวงพ่อนอน ที่วัดสามพระยาวิหาร ก็จะทำให้ชีวิตนั้นมีความร่มเย็นเป็นสุข รู้สึกสงบและสบายใจ เพราะบารมี ความศักดิ์สิทธิ์ และพระพักตร์ของท่านที่มีพระโอษฐ์ยิ้มดูเปี่ยมสุข

ปางไมรตอสูรินทราหู หรือปางโลยาสน์
วันอังคาร

ปางปาลิไลยก์
วันพุธกลางคืน

เอกสารอ้างอิง

ชัชวาล อัจฉมากุล, **คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย**, ดุษฎีนิพนธ์ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พิสิฐ เจริญสุข, **พระอารามหลวง**, กรุงเทพฯ: กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๑.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศาสตราจารย์ ดร., **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย**, กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศาสตราจารย์ ดร., **งานช่าง สมัยพระนั่งเกล้าฯ**, กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๑.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศาสตราจารย์ ดร., **พุทธศิลป์สมัยโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**, เอกสารคำสอน ราชวิชา ๓๑๗ ๔๐๖ ศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๕ บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์, **พุทธปฏิมาไสยาสน์ขนาดใหญ่ในดินแดนไทย: คติการสร้างที่ปรับเปลี่ยนและความสัมพันธ์กับขนาดการสร้าง**, Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๘.

เว็บไซต์

เพ็ญสุภา สุขคตะ, **จุดเริ่มต้นตำนาน-ความเชื่อของพระนอน**, มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ ๑๖ – ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒, ภายใต้อคอมลันน์ **ปริศนาโบราณคดี**, <https://www.matichonweekly.com/column/article>, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓.

ผู้จัดการออนไลน์, **“พระนอนศักดิ์สิทธิ์ วัดสามพระยา กรุงเทพฯ”**, <https://pra.kachon.com/pra>, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓.

ศุภครุต, **“พระนอนไสยาสน์ศิลปะแบบวัฒนธรรมทวารวดี ที่พบในประเทศไทย”**, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๖, ภายใต้อคอมลันน์ **พงศาวดาร เรื่องราวทางมานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สหวิทยาการและมูม Gossip**, “ไอคอนชั่นทีวีออนไลน์”, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓, <http://oknation.nationtv.tv/blog>.

หนุ่มลูกทุ่ง, **“ไหว้พระนั่ง กราบพระนอน ขอพรที่วัดสามพระยา”**, ๒๔ มกราคม ๒๕๕๕, ภายใต้อคอมลันน์ **ลุยกรุง & รอบกรุง**, MGRonline, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓, <https://mgronline.com>.

<http://banglamphulife.blogspot.com>, สืบค้นเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓.